

ДЕБЮТ

DOI: 10.33608/0236-1477.2021.03.76-82

УДК 801.83; 82-2

Світлана КОНДРАТЬЄВА, аспірантка

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001

e-mail: thorough.light@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4638-3863>

«ЗАВОЙОВНИКИ» ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО: АВТОР У ПОШУКАХ НАЗВИ ТВОРУ

У статті розглянуто варіанти назви, які Ю. Яновський підбирав для п'єси «Завойовники», та принципи їх добору. Досліджено чернетки письменника як джерело назв, проаналізовано епізоди й деталі, що не ввійшли до п'єси, але мали вплив на появу її окремих заголовків. Звернено увагу на зв'язок варіантів назви безпосередньо зі змістом твору і з позатекстовою реальністю. Результати дослідження показують, що Ю. Яновський розглянув понад тридцять варіантів, перш ніж обрати заголовок «Завойовники». Їх аналіз, а також розгляд пов'язаних із ними чернеток дає підстави припустити, що автор намагався знайти назву, яка б найкраще акцентувала наскрізну ідею твору. Велика кількість варіантів була зумовлена не тільки ретельним творчим пошуком, а й тим, що Ю. Яновський почав добирати назву для п'єси на ранньому етапі, коли сюжет і головна ідея ще не були остаточно сформовані.

Ключові слова: драматургія, п'єса, назви, варіанти, оніми.

Заголовок художнього твору — його важливий складник, який формує читацький (а у випадку із п'єсою — і глядацький) горизонт сподівань. За допомогою назви автор може одразу окреслити головну думку або, навпаки, створити інтригу, заохочуючи реципієнта до ознайомлення із твором. Саме тому вибір назви — це істотний аспект роботи над текстом, чинник формування бажаного сприйняття. Ана-

Ц и т у в а н н я: Кондратьєва С. «Завойовники» Юрія Яновського: автор у пошуках назви твору // Слово і Час. 2021. № 3 (717). С. 76—82. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.03.76-82>

ліз процесу пошуку заголовка видається значущим також у дослідженні історії становлення тексту. Говорячи про оніми в драматургічному доробку Юрія Яновського, варто зауважити, що досі немає окремої розвідки, присвяченої цьому питанню. Драматургія письменника, зокрема його п'єса «Завойовники», написана 1931 р., була об'єктом розгляду в працях Наталії Кузякіної [6], Тетяни Свербілової, Наталії Малютіної та Людмили Скорини [8], а також Валентини Школи [9; 10; 11], але без аналізу онімів і заголовків п'єс. Власні назви у творчості Ю. Яновського вивчала Ганна Шотова-Ніколенко [12], але вона зосередила увагу на онімах у романах письменника, не розглядаючи назви в його п'єсах. Отже, дослідження онімів у драматургічному доробку Ю. Яновського — актуальна проблема в аспекті вивчення його творчості. Важливо зауважити, що матеріали з архіву письменника, пов'язані з п'єсою «Завойовники», уможливають розгляд не тільки усталеної на сьогодні назви твору, а і її варіантів, із яких автор обрав остаточний. Тому метою статті є огляд варіантів назви для п'єси «Завойовники» Ю. Яновського, аналіз принципу їх добору, визначення зв'язку зі змістом твору, зокрема в процесі роботи над ним. Це дає змогу розширити уявлення про особливості письменницької лабораторії, простежити складний процес пошуку вдалого варіанта назви, увиразнити ретельність праці митця над своїми драмами.

Аналізуючи варіанти заголовка п'єси, варто звернути увагу на висновок, який Г. Шотова-Ніколенко зробила щодо назв романів Ю. Яновського:

Використання онімів письменником тісно пов'язано із сюжетом кожного роману. Власні назви у романах «Майстер корабля», «Чотири шаблі», «Вершники», «Мир» («Жива вода») інформативні, поліфункціональні, виступають незамінними засобами когезії, пов'язуючи текст романів, займають своє чітке місце в онімній ієрархії кожного роману, виступають знаками-ідентифікаторами, «обличчям» кожного роману, тим самим виконуючи текстотвірну функцію [12, 16].

Ці ж особливості можна вважати актуальними в роботі письменника над драматичними творами. Добираючи назву для своєї п'єси, автор мав на меті знайти таку, яка б найточніше відображала ідею, увиразнювала головну тему твору. Варто врахувати, що пошуки заголовка для п'єси письменник почав іще тоді, коли робота над нею була на стадії заміток і начерків. Про це свідчать такі варіанти назви, як «Камради» [4, 1], «Хортиця», «Вихор голів», «Sturm und Drang» та інші [3, 1], записані на листках із начерками до п'єси, що знайомлять із творчою лабораторією письменника, темою та окремими епізодами, тобто раннім етапом роботи над твором. На цій стадії були дві основні теми, які Ю. Яновський хотів розкрити. Перша — тема громадянських заворушень в Україні та повстанської боротьби робітників на заводі. У чернетках є нотатка, у якій автор окреслив початковий варіант перебігу подій у п'єсі: «Сиділи

один проти одного в траншеях. / Браталися. Помінялися люльками (?). Скрізь потім — це “метод узнавання” / Громадянська війна на Україні. Б’ють німців. / Інтернаціональний загін (зустріч 2х люльок)¹ [4, 1]. Ще одна нотатка також розкриває події у творі на цьому етапі: «Повстання на заводі. Повстанці оступили завод, усі цехи і зробили генеральну чистку двору. Потім оголосили себе фронтовиками — не йшли з заводу до дому, аж поки не наладили діла. Жили в клубі, по теплих цехах, бараках. Їли — столова. Одежа — привозили. Наче в траншеях» [4, 2]. Ідеї із цих нотаток не дістали подальшого розвитку в тексті, так і лишившись у чернетках. Однак занотоване вказує на актуальність для автора тем заворушень і боротьби, що могли спонукати до розгляду таких варіантів назви п’єси, як «Зброя кляси», «Гвардія», «Гвардія на фронті», «За-войовники» [5, 1], «Камаради» [3, 1], «Sturm und Drang», «Штурм і натиск», «Боротьба націй» [4, 1], «Справа честі», «Справа слави», «Справа відваги і геройства» [1, 25].

Іншу тему — настрої та свідомість робітництва — Ю. Яновський також розглядав іще на ранньому етапі. У чернетках до твору він занотував:

П’єса про інтернаціональну свідомість робітництва. Наш Союз — ударна бригада всесвітнього пролетаріату. Інтернаціональне єднання на базі виконання п’ятирічки. Німецький інженер одержав «Орден Леніна» за пристосування переноски конвеєра за 10 хвилин («Правда» 7.II.1931) Лібхаріт [4, 1].

П’ятирічка не згадана в кінцевому варіанті твору, однак інші деталі з нотатки знайшли свій розвиток у тексті п’єси. Тема настроїв і свідомості робітництва могла спонукати автора розглянути такі назви, як «Друзі Лібкнехта», «Боротьба націй» та «Загибель націй» [4, 1]. Очевидно, що ідеї інтернаціональної свідомості робітників, загибелі націй і формування класу пролетаріату спричинили появу низки варіантів назви зі словом «кляса»: «Честь кляси», «Справа кляси», «Прапор кляси», «Руки кляси», «Остання кляса», «Кляса будує», «Кляса», «Авангард кляси», «Стяг кляси», «Кляса перших», «Флаг кляси», «Голос кляси», «Люди кляси», «Мова кляси», «Знамена кляси», «Знамено кляси» та «Зброя кляси» [1, 25]. Варіант «Камаради» [3, 1], уже згаданий вище в контексті ідеї боротьби, може стосуватися також ідеї інтернаціонального єднання. Можливо, саме через те що він містив у собі обидві ідеї, автор кілька разів розглядав його в начерках до п’єси, то закреслюючи, то знову записуючи.

Ще кілька варіантів назви пов’язані не тільки із загальною темою п’єси, а й з окремими епізодами в ній. Зокрема, у чернетках письменник занотував рядки пісні власного авторства: «Рука в руці — на всесвіт ми єдині! / Злютовані загони до боїв! / Над межами землі єднання наше

¹ У цитованих рукописних матеріалах тут і далі збережено правопис оригіналу.

лине / Над межами держав, над межами країв...» [2, 7]. За його задумом, вона мала звучати у творі, але до кінцевого тексту не ввійшла. Вочевидь ця пісня спричинила появу варіанта назви «Рука в руці» [5, 1].

Ще одна варіація заголовка, «Брати» [1, 25], була зумовлена не лише загальною ідеєю єднання робітництва і всесвітнього пролетарського братерства. Важлива в цьому контексті наведена вище нотатка Ю. Яновського про персонажів, які браталися та обмінялися люльками. Прикметно, що вираження ідеї про братерство робітників різних націй можна частково бачити і в кінцевому варіанті п'єси, де вона репрезентована не лише як ідеологічний концепт, а і як чинник міжособистісних стосунків конкретних персонажів — радянського робітника Гвардії та німця Карла, які називають один одного братами.

Варіант назви «Батьківщина» [5, 1], здається, не вписується в ряд, зумовлений ідеями всесвітнього єднання робітництва та загибелі націй. Для його правильного розуміння треба звернутися до авторських чернеток. В одній із них занотовано короткий монолог, який, можливо, мав виголосити німецький робітник Франц, щоб переконати радянських колег придбати старий завод у Німеччині:

Камраден. Я був зольдат крайзера. Я мав шьоне німецьку імперію. То була моя гаймат — батьківщина. Імперіалістична війна мені дала нові очі. Я хочу бачити. Я дивлюся. Земля єсть куля. Межі стираються. Моя геймат — є земля. Єсть уся земля. Ми молода кляса. Нам мало границь однієї нації. Моя вся земля [4, 1].

У цьому монолозі можна бачити як зміни в ідеологічних поглядах Франца, так і те, що в п'єсі поняття батьківщини мало б не функціонувати в його загальноприйнятому значенні, а переосмислюватися в річищі ідеї інтернаціоналізму. Отже, у контексті твору така назва не заперечувала б, а, навпаки, увиразнювала ідею всесвітнього гуртування робітництва.

У чернетках п'єси є ще один варіант заголовка — «Хортиця» [4, 1]. Він рясно закреслений. Така назва справді видається недотичною до п'єси, події якої відбуваються в степу, на заводі, у місті та жодним чином не стосуються острова на Дніпрі. Для розуміння того, звідки з'явився такий варіант, варто нагадати, що за кілька років до початку роботи над п'єсою радянська влада розпочала будівництво Дніпровської гідроелектростанції, яка стала не тільки матеріальним, а й культурним феноменом того часу, що привернув увагу суспільства, зокрема й митців. Прозаїк Василь Минко згадує «паломництва» письменників на будівництво Дніпрельстану, в одному з яких брав участь і Ю. Яновський [7, 63—64]. Можна припустити, що подорож справила на нього велике враження, яке частково позначилося і на п'єсі. Це підтверджується не лише варіантом назви («Хортиця»), а й тим, що в першому рукописі твору побіжно згадано будівництво Дніпрельстану: «Дід — <...>. Кажуть, що Дніпро переріжете та млинів поставите? Це вам така Дніпряка,

що й чорта покрутить. О, ратуй мою душу! / Франц — Дніпрельстан будують інші» [1, 4].

Остаточний варіант назви («Завойовники»), як засвідчує текст п'єси, узагальнив ідею завоювання і боротьби не лише в межах одного середовища (як це можна було б сприйняти, базуючись на чернетковій нотатці, де описано повстання на заводі). За допомогою фінального монологу Гвардії автор пов'язує цей варіант назви з темою міжнаціональної свідомості та єднання робітництва:

Здається, який великий закордон. Загубитися — раз плюнути. А я не загубився. Знайшов земляків. Однієї зі мною пролетарської класи. Показали мені все. Поговорили. Пива випили. Не без того. І я вам скажу — гвоздь-народ, і перемога за нами. Та хіба на один завод у нас замах?! У нас замах на цілий світ. І ми завоюємо цілий світ [13, 128].

Тож завойовниками виступають і робітники одного заводу, і пролетарії як соціальний клас. Окрім того, їхні завоювання — це не лише конкретні дії, а й ідейна боротьба.

Отже, перш ніж зупинитися на назві «Завойовники», Ю. Яновський розглянув понад тридцять варіантів заголовка п'єси. Добираючи їх, автор орієнтувався на основні теми, які мав намір розкрити у творі: боротьби (громадянські заворушення в Україні та повстання на заводах), настроїв робітників, їхньої інтернаціональної свідомості загалом. Одні варіанти були зумовлені позатекстовою дійсністю, інші — безпосередньо стосувалися тексту п'єси, зокрема й чернеткового. В остаточному варіанті твору тема боротьби втратила важливість і розкрита в п'єсі не через буквальне зображення заворушень чи повстання на заводі, а радше як метафора всесвітньої боротьби робітників. Цю тему автор об'єднав з ідеєю інтернаціональної свідомості та гуртування робітництва, найяскравіше вона розкрита у фінальному монолозі, зі змістом якого й узгоджується остаточна назва п'єси — «Завойовники».

Архіви Ю. Яновського дають змогу з'ясувати процес добору назви навіть однієї з його п'єс, сформувавши уявлення про особливості творчих пошуків письменника. Тому перспективним видається дослідження онімів загалом і заголовків зокрема й інших драматичних творів митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 116. Од. зб. 395. 97 арк.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 116. Од. зб. 402. 5 арк.
3. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 116. Од. зб. 403. 3 арк.
4. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 116. Од. зб. 405. 2 арк.

5. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 116. Од. зб. 407. 1 арк.
6. Кузякіна Н. Нариси української радянської драматургії. Частина 1 (1917—1934). Київ: Радянський письменник, 1958. 240 с.
7. Минко В. Червоний Парнас. Київ: Радянський письменник, 1972. 230 с.
8. Сverbілова Т., Малютіна Н., Скорина Л. Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини ХХ століття. Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А., 2009. 598 с.
9. Школа В. Епічний характер п'єс Юрія Яновського // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки. 2014. Вип. 2. С. 108—118.
10. Школа В. Поетика казки й героїчного епосу — складова драматичних творів Юрія Яновського // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки. 2018. Вип. 15. С. 156—162.
11. Школа В. Форма вияву авторської позиції в структурі п'єс Юрія Яновського та Олександра Довженка // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки. 2017. Вип. 12. С. 82—87.
12. Шотова-Ніколенко Г. Онімний простір романів Ю. І. Яновського: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2005. 210 с.
13. Яновський Ю. Завойовники. Київ: Рух, 1932. 128 с.

Отримано 17 листопада 2020 р.

REFERENCES

1. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Fund 116. № 395. [in Ukrainian]
2. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Fund 116. № 402. [in Ukrainian]
3. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Fund 116. № 403. [in Ukrainian]
4. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Fund 116. № 405. [in Ukrainian]
5. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Fund 116. № 407. [in Ukrainian]
6. Kuziakina, N. (1958). *Narysy ukrainskoi radianskoi dramaturhii. Chastyna 1 (1917-1934)*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. [in Ukrainian]
7. Mynko, V. (1972). *Chervonyi Parnas*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. [in Ukrainian]
8. Sverbilova, T., Maliutina, N., & Skoryna, L. (2009). *Vid modernu do avanhardu: zhanrovo-stylova paradyhma ukrainskoi dramaturhii pershoi tretyny XX stolittia*. Cherkasy: PP Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian]
9. Shkola, V. (2014). Epichnyi kharakter pies Yurii Yanovskoho. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky*, 2, 108-118. [in Ukrainian]
10. Shkola, V. (2018). Poetyka kazky y heroichnoho eposu — skladova dramatychnykh tvoriv Yurii Yanovskoho. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky*, 15, 156-162. [in Ukrainian]
11. Shkola, V. (2017). Forma vyjavu avtorskoi pozytsii v strukturі pies Yurii Yanovskoho ta Oleksandra Dovzhenka. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky*, 12, 82-87. [in Ukrainian]
12. Shotova-Nikolenko, H. (2005). *Onimnyi prostir romaniv Yu. I. Yanovskoho* [Unpublished doctoral dissertation]. I. I. Mechnykov National University, Odessa. [in Ukrainian]
13. Yanovskiy, Y. (1932). *Zavoiivnyky*. Kyiv: Rukh. [in Ukrainian]

Received 17 November 2020

Svitlana KONDRATIEVA, graduate student
Shevchenko Institute of Literature
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: thorough.light@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4638-3863>

“THE CONQUERORS” BY YURII YANOVSKYI: THE AUTHOR IN SEARCH OF THE TITLE FOR THE WORK

The titles of Yurii Yanovskyi's plays have not been studied yet. There are research works dealing with different issues of his plays and focusing on the titles of his novels but not plays. The present paper analyzes different variants of the title that Yanovskyi had for his play finally called “Zavoiovnyky” (“The Conquerors”). The writer's purpose was to find a name that would most accurately reflect the idea and emphasize the main theme of his work. The author was focused on two topics while writing the play. The first one was war and fight, and the second was international consciousness and unification of the working class. The writer had considered more than thirty optional titles before he chose the final one. It is important to note that Yanovskyi had started creating variants of the title before the text of the play was finished. Therefore, some options had been related to the themes that finally were not manifested in the play, or at least were not presented in scale sufficient for giving ground to the correspondent names. Some of the variants were not only related to the themes of the play but also directly referred to some episodes, sometimes omitted in the final version and kept only in the drafts. Some optional titles implied a wider metaphorical sense. The last approach is relevant for the final title “Zavojovnyky” as well. With this word Yanovskyi didn't name a physical conquest of some land by some people, but the expansion of the idea of uniting the working class around the globe. The author directly expressed this idea in the final monologue of his play, with the statement that the working class aims to conquer all the world.

Keywords: dramatic art, play, titles, variants, onims.